

Микола ДОРОШКО

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри
міжнародного регіонаознавства Навчально-наукового
інституту міжнародних відносин Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ORCID: 0000-0003-0173-9416

РОСІЙСЬКА «ДЕНАЦИФІКАЦІЯ» УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ ГЕНОЦИДУ

Повномасштабне російське вторгнення в Україну, щорозпочалося 24 лютого 2022 р., не маскувалося під так званих «зелених чоловічків», як це було у 2014-му, і отримало назву «спеціальна воєнна операція» РФ в Україні (СВО). Основними цілями СВО оголошувалися проведення «денацифікації» і «демілітаризації» України, а також переведення її у статус нейтральної держави у міжнародній політиці. Предметом даної статті є проведення наукового аналізу так званої «денацифікації» України.

Що означає дефініція «денацифікація» і чому В. Путін обрав цей термін для виправдання повномасштабного вторгнення в Україну? Відомо, що поняття «нацизм» (або «націонал-соціалізм») означає ідеологію та практику, що панували в гітлерівській Німеччині у 1933–1945 рр. Засобом реалізації нацистської політичної доктрини стали воєнна агресія та геноцид. Війна була засобом досягнення Гітлером світового панування. Політика геноциду, що передбачала фізичне знищення «неповноцінних» народів і груп (євреїв, ромів, геїв та ін.), стала інструментом реалізації теорії про расову вищість германських народів і культ вождя як засадничий принцип політичної влади. Для впровадження нацистської ідеології використовували методи диктатури й репресій.

Після поразки Німеччини в Другій світовій війні і за підсумками Нюрнберзького трибуналу (судового процесу над воєнними злочинцями – керівниками Третього рейху) відбувся процес денацифікації, що передбачав виявлення нацистів-злочинців, їхнє засудження та покарання, скасування нацистської влади й заборону ідеології нацизму.

Для міжнародної спільноти терміни «нацист» і «геноцид» стали уособленням абсолютного зла. Тому «денацифікація» в сучасній російській пропаганді має навіювати спогади про звірства гітлерівського нацистського режиму та перемогу над ним у Другій світовій війні, досягнутій, як неодноразово стверджував Путін, завдяки «росіянам та їх Червоній армії». Використовуючи дефініції «нацизм» і «геноцид» щодо нашої держави, Кремль намагається переконати світ, що сучасна Україна є аналогом нацистської Німеччини.

Однак путінський термін «денацифікація» ніяк не пов'язаний з реальною історією злочинів німецьких нацистів 30-х – середини 40-х рр. XX ст. Недарма

згадки про Голокост для російської «боротьби з нацизмом» цілковито некоректні. Війна РФ проти України, зазначають українські дослідники В. Лозовий і Г. Яворська, «оприявнила російське розуміння того, хто є «нацистом»: нацист – це українець, який відмовляється визнати, що він росіянин. Це підстава для геноциду й спроба приховати нацистську сутність сучасного російського режиму. Однак у межах пропагандистської війни такий засіб виявився ефективним»[1].

Іншою цільовою аудиторією пропагандистських зусиль РФ є російське суспільство. Просування фейку щодо «відродження нацизму» в Україні спрямовано на мобілізацію підтримки путінського авторитаризму в РФ. Зокрема, саме для демонізації України ці терміни використано в потужній кампанії дезінформації серед військових РФ. З метою обґрунтування «справедливості» вторгнення та воєнних дій, їх переконували, начебто російська армія має здійснити в Україні «місію визволення від нацизму» та припинити «геноцид».

Посилання на проведення «денацифікації» України спрямовано також до населення Криму й так званих ЛНР/ДНР, якому розповіли, що воно «врятувалося» від нацистського режиму. Одним з обґрунтувань незаконної окупації Криму було твердження, що жителі півострова могли залишитися «під владою неонацистів». А створення «ЛНР/ДНР» аргументували, зокрема, боротьбою з «українським фашизмом».

Кремль пояснив, що під «денацифікацією» має на увазі звільнення та зачистку України від «пронацистськи налаштованих осіб». Критерії визначення цих осіб, однак, незрозумілі. Пропаганда РФ проголошує: в українській владі перебувають «нацисти й фашисти», які пригнічують і знищують місцеве російське населення, а воно нібито потребує «звільнення від київського режиму». Зважаючи на те, що в керівництві України існує широке представництво національних меншин, «денацифікація» вочевидь не означає очищення влади від етнічних українців, а має на меті ширші завдання: повалення влади Української держави, усунення суспільної та культурної еліти, громадських активістів і проведення репресій над ними.

Ще однією метою проголошеної Москвою «денацифікації» є дискредитація Заходу й НАТО, які для досягнення своїх цілей нібито підтримують в Україні «крайніх націоналістів і неонацистів». Це, на думку ідеологів Кремля, мало спричинити критику держав та організацій, що допомагають «київському режимові».

Отже, поширюючи та акцентуючи тему українського «неонацизму» й «фашизму», підкреслюють В. Лозовий і Г. Яворська, кремлівська пропаганда зосередилася на чотирьох цільових аудиторіях і завданнях відповідно до кожної:

- російське суспільство – створити образ ворога й викликати потребу з ним боротися; консолідувати населення навколо путінського режиму;
- збройні сили РФ – дегуманізувати українців та обґрунтувати справедливість воєнних дій і насильства;
- населення Криму й так званих ЛНР/ДНР – трактувати дії РФ і сепаратистів як захист від нацизму;

– міжнародна спільнота – зробити вразливими для критики позиції прихильників України за підтримку нібито «нацистського режиму»[1].

Російська пропагандистська машина та участь у ній по-різному вмотивованих західних журналістів, налаштованих антифашистськи, і деяких заангажованих Кремлем науковців, що гіперболізують роль українських ультраправих, мали б переконати світ у справедливості «денацифікації» як визначеної цілі «спецоперації» РФ в Україні.

На Заході ще з 2014 р. в ЗМІ почали з'являтися публікації та телепрограми із застереженнями проти українського націоналізму. Показовим є сюжет «Помічники Гітлера: як націоналісти продовжують розділяти Україну», що вийшов на німецькому телеканалі Das Erste. Автори наголошували, що портрет С. Бандери «розміщено біля головної сцени Майдану», а його боротьба за незалежну Україну була також «боротьбою проти євреїв, поляків і росіян», і саме для цього він уклав союз із Гітлером [1]. Американська телекомпанія NBC показала репортаж з промовистою назвою «Український гіпернаціоналістичний військовий літній дитячий табір». Згодом агентство Reuters поширило коментар «Українська неонацистська проблема», де зазначило «вродження ультраправих» в Україні [1]. Поодинокі випадки маніпулятивно подано як певну тенденцію, а отже, створено ілюзію поширення українського ультра націоналізму.

Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну, розпочате 24 лютого 2022 р., не досягло початкової мети – блискавичного захоплення Києва та зміни української влади. Агресору довелося переформулювати цілі вторгнення і, відповідно, скоригувати пропаганду. Термін «денацифікація» зазнав певних обмежень для внутрішньої аудиторії майже одразу – дані закритих опитувань, здійснених за дорученням Кремля, які з'ясовували ставлення росіян до пропагандистських тез, виявили: респонденти не могли пояснити, що таке «денацифікація», і скаржилися на те, що слово «важко вимовляти». Тому вживання терміна в ЗМІ значно скоротили [1]. Цілкомовито відмовитися від нього було неможливо, оскільки президент РФ у телезверненні 24 лютого 2022 р. вже назвав денацифікацію метою «спеціальної воєнної операції», згадуючи також про захист від «геноциду» на території «ЛНР/ДНР».

Чому російське суспільство або щонайменше 80 % симпатиків диктатора Путіна підтримує не лише російське вторгнення в Україну, а й «денацифікацію» українців? Передусім тому, що свідомістю більшості населення РФ легко маніпулювати. Це така собі ментальна особливість росіян – беззастережно довіряти своїй владі. Відповідно, патерналізм у ставленні до власного народу є ознакою будь-якої російської влади, незалежно від того, хто її очолює – цар, генеральний секретар чи президент.

Дослідники радянського тоталітаризму звертають також увагу на живучість у російському суспільстві культу правителя, якому дозволено робити все, що заманеться. Тому, попри офіційне засудження у 1956 р. «культу Сталіна», у теперішній спадкоємиці СРСР – Російській Федерації досі не подолано його на-

слідки, натомість новий російський диктатор Путін вже давно оголосив Сталіна «ефективним менеджером», що вдавався до масових репресій задля утвердження величі СРСР.

Утім, як зауважив відомий британський історик Роберт Конквест, «культ особи – це зовсім не головне, що характеризує сталінський режим. Це не більше, ніж розхожий вислів, який вперше використав Хрущов. Найбільш страшне в сталінізмі – не глорифікація диктатора, а терор і фальсифікації, котрі є суттю його політики» [2]. Йому вторить українська дослідниця Л. Якубова, коли зазначає, що «найстрашнішим в сталінізмі є його руйнівний вплив на базові ціннісні основи відтворення суспільства, масова дисплазія свідомості, що виявлялася в мімікрії пересічних обивателів, а також у перетворенні на хижаків цілих професійних верств, які працювали на більшовицький терор – фізично та ідеологічно, в чекістських катівнях, у радянській пресі та радянській школі»[2]. Саме це, вважає Л. Якубова, «стало найбільш згубним наслідком неподоланого сталінізму» [2].

Про те, що сталінізм в Росії не подолано, свідчать результати проведеного у травні 2021 р. «Левада-центром» соціологічного опитування, в якому рейтинг найвидатніших історичних постатей з показником у 39 % очолює Сталін (другим за популярністю став засновник радянської Росії Ленін – 30 %) [2], що є ознакою неподоланої в Росії радянської спадщини більшовизму – тоталітарного політичного режиму, метою якого було утвердження диктатури пролетаріату у всесвітньому масштабі.

Це значною мірою пояснює підтримку більшістю російського населення політичного курсу путінського режиму на реставрацію СРСР, в якому найціннішою «перлиною» була Україна. Ось чому росіяни із захопленням підтримали путінську «спецоперацію» з її завданнями «денацифікації» і «демлітаризації» України.

Щодо цивілізованого світу, то повномасштабне вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 р. і численні злочини, вчинені російськими окупантами, стали для них справжнім шоком. Наразі вже мало хто на Заході, окрім хіба що проплачених Кремлем «корисних ідіотів» Москви, намагається знайти виправдання геноцидним практикам Путіна в Україні. Адже саме вчинений Путіним геноцид щодо українців став тим вирішальним чинником, який сприяв створенню антипутінської коаліції (інша назва – «Рамштайн») з понад 50 держав світу, які об'єднали свої зусилля з постачання Україні зброї, військової техніки і боєприпасів для забезпечення перемоги ЗСУ на полі бою над російською армією диктатора Путіна. Геноцидальні дії російських окупантів в Україні змусили західний світ змінити своє ставлення навіть до назв «Росія» та «росіяни». Ці слова почали писати на Заході, всупереч тамтешнім правилам граматики, – з маленької літери, заявляючи в такий спосіб про їхню неналежність до кола цивілізованих держав і націй.

Але до повного вивільнення світу від міцно вкорінених стереотипів на кшталт «особливого місця і ролі Росії у світовій політиці», «вирішальної ролі

російського солдата у визволенні світу від нацизму» та ін. ще дуже далеко. Бо путінська пропагандистська машина не збавляє обертів, тиражуючи безпідставні й безглузді звинувачення «київського режиму» в його нібито «геноциді та нацизмі», які разом з поширенням різноманітних псевдоісторичних міфів є неодмінною складовою пропагандистської війни РФ проти України з метою делегітимації нашої держави.

Так, наприклад, звинувачуючи Україну в «нацизмі», Путін знову прагне зіграти на почутті історичної провини німців – про це свідчить телефонна розмова з ним канцлера Німеччини О. Шольца 13 травня 2022 р. Втім, як зазначив німецький канцлер, порівняння «нацистів при владі в Києві» з нацистським режимом Гітлера – це нічим не обґрунтована, «фальшива» теза [1]. Тож кремлівські пропагандистські маніпуляції поступово втрачають силу, стикнувшись із жахливими наочними доказами злочинних дій російських військових в Україні. Так само як і вигаданий кремлівськими політтехнологами «геноцид на Донбасі» вщент розбився о реальний геноцид українців, здійснюваний російськими загарбниками.

Водночас згадки про денацифікацію використовують уже як інструмент залякування. Згідно з недавньою заявою одного з депутатів Держдуми, Польща спонукає росіян «поставити її на перше місце в чергу на денацифікацію після України»[1]. Отже, «черга» на російську «денацифікацію» зростає.

Щоб подолати негативний вплив російської пропаганди «нацистського образу» України, доцільно залучити наявні державні та громадські ресурси у сфері протидії дезінформації, використати механізми участі в міжнародних історико-медійних проєктах. Треба широко й повсякчасно інформувати світ про справжні підстави, наміри й обставини російської агресії, а також про маніпулятивну техніку РФ, що полягає в копіюванні й наслідуванні елементів нацистської ідеології з фальшивою проєкцією на поведінку країни – об'єкта нападу.

Позаяк путінська «денацифікація» України має на меті ліквідацію української політичної нації, українською відповіддю на цей геноцид має стати політика деконструкції нав'язуваних українцям російських історичних інтерпретацій.

Через це підготовка правдивої, базованої на оригінальних джерелах, історії першопочатків виникнення держави Русь з центром у Києві й поширення її на всіх щаблях українського суспільства, є вкрай важливою українською зброєю в запеклому змаганні на історичному полі битв із Московією. Перемога у війні за історію стане останнім цвяхом у домовину Російської імперії, позаяк з'ясується, що жодної європейської імперської традиції, базованої, зокрема, на міфі про спадкоємність Московії від Київської держави, ніколи не існувало. Й Аскольдова доба української історії є найпереконливішим доказом безпідставних претензій Москви на політичну спадщину держави Русь із центром у Києві [3; 4].

Для викорінення з української національної свідомості російських псевдоісторичних міфів українська влада має виробити державну історичну політику,

пріоритетними завданнями якої мають стати: формування засад і нормативно-правового забезпечення державної історичної політики з чітким визначенням її суб'єктів і механізмів координації та контролю; посилення науково-експертного супроводу державної історичної політики та надання їй системного характеру; деконструкція міфу «спільноруської» єдності; подолання радянсько-російської історичної міфології; конструювання україноцентричних уявлень про минуле; інкорпорація в сучасний європейський соціокультурний простір правдивої української історії, національної пам'яті; формування європейської стратегії репрезентації історичного минулого[5].

Ці завдання набули ще більшої актуальності після анонсованої 24 лютого 2022 р. політики «денацифікації» України. Це означає, що путінська Росія не залишає Україні жодного шансу не лише на повернення до європейської спільноти народів, а й взагалі на виживання як окремої нації і суверенної держави. Тому «битви» за історію будуть для України важкими, але необхідними для здобуття остаточної перемоги над російським агресором, а відтак для реалізації її європейського і євроатлантичного вибору.

Таким чином, з'ясування теоретичних засад політики «денацифікації» України, що є складовою так званої «спеціальної військової операції» Росії в Україні, дозволяє стверджувати, що її справжньою метою є знищення Української держави і української нації як таких, що заважають реставрації російської імперії. Відтак сучасні російські геноцидальні практики в Україні стають інструментом «остаточного вирішення» українського питання.

1. «Денаціфікація» України в російській пропагандистській війні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/statti/denatsyifikatsiya-ukrayiny-v-rosiyskiy-propahandystskiy-viyni>
2. Ларуса Якубова. Анатомія рашизму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/anatomiia-rashyzmu/>
3. Брайчевський М., Аскольд – цар київський [в:] Михайло Брайчевський. Вибране., Т.ІІ, Київ 2009.
4. Дорошко М., Війни пам'яті як інструмент російської агресії проти України [в:] *International journal Law & Society*, 2022, № 6, с. 60-69.
5. «Інтерпретації історії у політиці Російської Федерації як загроза національній безпеці України». Аналітична записка 13.05.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/en/node/1659>

Doroshko Mykola. Russian «denazification» of Ukraine: the theory of genocide

The article deals with the theoretical principles of the policy of «denazification» of Ukraine, which is a component of the so-called «special military operation» of Russia in Ukraine. The author is convinced that its real goal is the destruction of the Ukrainian state and the Ukrainian nation as those that hinder the restoration of the Russian empire. Therefore, modern Russian genocidal practices in Ukraine become a tool for the «final solution» of the Ukrainian issue.

Keywords: Ukraine, Russia, politics, «denazification», genocide, wars of memory

Дорошко Микола. Російська «денацифікація» України: теорія геноциду

У статті йдеться про теоретичні засади політики «денацифікації» України, що є складовою так званої «спеціальної військової операції» Росії в Україні. Автор переконаний, що її справжньою метою є знищення Української держави і української нації як таких, що заважають реставрації російської імперії. Відтак сучасні російські геноцидальні практики в Україні стають інструментом «остаточного вирішення» українського питання.

Ключові слова: Україна, Росія, політика, «денацифікація», геноцид, війни пам'яті